Türk Dil Kurumu Yayınları

DOĞUMUNUN 80. YILINDA PROF. DR. AHMET BİCAN ERCİLASUN ARMAĞANI

Editörler
Leylâ KARAHAN
Hüseyin YILDIZ

Ankara, 2023

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 1515

DOĞUMUNUN 80. YILINDA
PROF. DR. AHMET BİCAN ERCİLASUN
ARMAĞANI

*

Editörler:
Prof. Dr. Leylâ KARAHAN
Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ

*

Dizgi, Sayfa ve İç Kapak Tasarımı:
Doç. Dr. Hüseyin YILDIZ

*

Kapak Tasarımı:
TDK - Dilek ŞERBETÇİ

*

Baskı:
Korza Yayıncılık Basım San. ve Tic. AŞ
Çubuk Yolu Yenice Mahallesi No.: 3
06760 Esenboğa / ANKARA

*

Birinci Baskı: Ankara, 2023 Şubat
Baskı Sayısı: 500 adet
ISBN: 978-975-17-5372-4

*

Dağıtım:
Türk Dil Kurumu
Atatürk Bulvarı No.: 217
06680 Kavaklıdere / ANKARA
Telefon: +90 (312) 457 52 00
Belgegeçer: +90 (312) 468 07 83
Genel ağ: http://tdk.gov.tr

*

©5846 sayılı Yasa'ya göre
eserin bütün yayın, çeviri ve alıntı hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş 11

Ön Söz 13

ÖZ GEÇMİŞ 17

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un Hayatı ve Eserleri 19

Hüseyin Yıldız

SÖYLEŞİ 29

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun ile Söyleşi 31

Nuray Tamir

ANI YAZILARI 65

Anılardan Kırıntılar 67

Bilge Ercilasun

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun 83

Umay Türkeş Günay

60 Yılı Aşkın Dostluk, 60 Yılı Aşkın Türkçülük 85

İskender Öksüz

Kocaman Bir 55 (Elli Beş) Yılı Geride Bırakırken… 89

Saim Sakaoğlu

Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun İle Dost Olmak… 99

İsmail Parlatır

Ahmet Bican Ercilasun Hocamız 105

Naciye Ata Yıldız

AKADEMİK YAZILAR 113

Mifolinqvistika: Leksik Səviyyədə Mifoloji Təsəvvürlər 115

Kamal Abdulla

Kocaeli Kandıra Ağzında Palatallik Üreten rl >> İİ Asimilasyonu 131

Kenan Acar

Tuńukuk Yazıtının 61-62. Satırları Üzerine Yeni Bir Yorum 145

Ferruh Ağca

Düşünce Kavramları ve Türkçe 159
Ali Akar

Türkçe Kişi Adlarında Emir ve İstek Kipinin İşlevleri 169
Hakan Akca

Karı Çor Tigin Yazıtı'nda Geçen "Bezgek" Sözcüğü ve Uygurların Boy Damgası Üzerine 185
Cengiz Alyılmaz

Güney Sibirya Türk Lehçelerinin Temel Ayırıcı Özellikleri 197
Ekrem Arıkoğlu

Lübnan Türk Ağızlarında Yapım Eklerinin İşlevsel Biçimbirim Özellikleri .. 205
Özgür Kasım Aydemir

Eski Türk Yazıtlarının "Ölmek" Anlamlı Sözcük Varlığı Üzerine Notlar 217
Erhan Aydın

«Dîvânu Lugâti't-Türk»te Geçen Sözcüklerin Karluk, Oğuz ve Kıpçak Lehçelerine Dayalı Özbek Ağızlarında Korunması Üzerine 233
Gaybullah Babayar

Hüis Tolgoy (HT 1) Bitiktaş Yazıtının Dili ve Eski Türkçe 255
Napil Bazılhan

Terim Dünyamızda Karga 269
Nergis Biray

+{dUr(Ur)} Biçimbirimli Yapıların Eylem İşletimindeki 'Zaman, Görünüş ve Kiplik' İşlevleri Üzerine: Yunus Emre Divanı Örneği 287
Erdoğan Boz

"Türk Ninniler Hazinesi"nde Benzer Metin Örneklemi 299
A. Mevhibe Coşar

Yazımı Karıştırılan Alıntı Kelimeler Üzerine 317
Gülcan Çolak – Arife Ece Evirgen

Mir Celal Paşayev'in Hekim Cinayetov Adlı Öyküsünün Anlatıbilimsel Analizi 335
Sema Aslan Demir

Azerbaycan Şairi Ahmet Cevad'ın "Uyan" Çağrısı 347
Aysun Demirez

"*At Ayağı Külük Ozan Dili Çevük Olur*" Kalıp Sözü Üzerine 369
Aslıhan Dinçer

Dukhin Buuts Yazıtı Üzerine 379
Şaban Doğan – Boldbaatar Yundenbat

Türkçede Sözcük Ölümü 389
Kürşat Efe

***Edat* Terimi Üzerine** 405
Marsel Erdal

Karahanlı Türkçesinin Hukukla İlgili Söz Varlığına Kültür Dilbilimi Açısından Bir Bakış 413
Dilek Ergönenç

Ahmet Bican Ercilasun'un Romanlarında Dil Konusu ve Türkoloji 433
Feyzi Ersoy

Başkurt Türkçesinde Ölçü Birimleri 447
Habibe Yazıcı Ersoy

Azerbaycan Türkçesinde Bulunma Hâli Ekinin Katmerli Kullanımı: "-dAcA Eki" 469
Bilgehan Atsız Gökdağ

Türklerde "Bağdaş Kurmak" ve "Bağdaş-Bekdeş" Deyimi Üzerine 487
Tuncer Gülensoy

Kuzey Makedonya ve Kosova Türk Ağızlarında Ek Fiilin Farklı Kullanım ve İşlevleri 491
Ahmet Günşen

Çuvaş Dil Bilimi Terminolojisinin Kurucusu Timuhha Hĕvetĕrĕ [Fyodor Timofeyeviç Timofeyev] 509
Sinan Güzel

Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Bil- Temelli Sözcükler Üzerine 529
Erkan Hirik

Dîvânu Lugâti't-Türk'te Tanıklanan Yusufeli Ağzındaki Bazı Kelimeler Üzerine 555
Ümit Hunutlu

Rumeli'de Türkiye Türkçesinin XXI. Yüzyılı 583
Alpay İğci

Günümüz Türkçesinin Yazılı Dil Metinlerinde İsim Hâl Eklerinin Değişmesi Üzerine 599
Ayşe İlker

Uygur Yazıtlarında Geçen *teŋri yér* ve *teŋri yér ayu birti/berti* İbareleri Üzerine 617
Alimcan İnayet

Türk Dilinde Özne Sıfat Fiilli Yapı ve Nesne Sıfat Fiilli Yapı Nöbetleşmesi: Karahanlı Türkçesi Sıfat Fiilli Yapı Tipolojisi 631
Ferhat Karabulut – Tuba Arı Özdemir

"Akıllı"nın Metaforik Kullanımları Üzerine 657
Fevzi Karademir

"Bir ü bar" Kalıp Sözü Üzerine 679
Leylâ Karahan

Mahdum Kulu Divânı'ndaki p>f Değişiklikleri Aşırı Düzeltmecilik (Hypercorrection) Örneği Sayılabilir mi? 691
Yakup Karasoy

Alıntıların Türkçeleşme Süreçleri Bilgisine Eleştirel Bir Bakış 701
Yavuz Kartallıoğlu

Türkiye'de Dilin Kökeniyle İlgili Güncel Yayınlar 721
Caner Kerimoğlu

Ekleşme Süreci Yarım Kalmış -gil İle Ağıl, Ahır Sözlerinin Köken Sorunu ... 741
Cihangir Kızılözen

Saha Türkçesinde Ortaklık Hâli Eki 755
M. Fatih Kirişçioğlu

Ahmet Bican Ercilasun'un Türkiye'de Yapılan Yazıçevrimleri Konusundaki Haklı Eleştirileri Üzerine Bir Çözüm Önerisi 761
Timur Kocaoğlu

Eski ve Çağdaş Türk Dillerinde Bazı Dudaksıl Ünsüzler Üzerine 769
İgor Valentinoviç Kormuşin (Çev. Doolotbek Eshkenov)

Tiem 73'te Budist Bir Sözcük ʿarhant 783
Abdullah Kök

Kelimeler ve Sesler Arasında Tipolojik Bir Çalışma Olarak Türkçe-Hırvatça 801
Gönül Erdem Nas

"Gök" Kelimesinin "Tanrı" Anlamında Kullanımı 811
Gökhan Ölker

Konya/Cihanbeyli-Karabağ Ağzı II: Şekil Bilgisi 823
Perihan Ölker

Karaçay-Balkarcada -lIk Gelecek Zaman Eki 831
Mustafa Öner

Dede Korkut'ta Fark Edilmemiş Bir Ara Söz Üzerine 851
Sadettin Özçelik

Osmanlı Saray ve Çevresi Konuşma Diline Örnek Olarak Hatt-ı Hümâyûnlar (III. Selim Hatt-ı Hümâyûnları) 861
Fatih Özek

Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Metinlerinde Gelecek Zaman Eki: {-(I)sAr} 889
Abdulkadir Öztürk

Eski Anadolu Türkçesinde Farklı Bir Ek: {-mIşsA > -mIssA > -mIsA} 915
Erkan Salan

"Hazâ Kitâbu Oğuznâme"nin Metin Dışı Kayıtları 949
Osman Fikri Sertkaya

Arat'ın Kutadgu Bilig Yayınındaki Tercihlerini Metin Yayınının Gerekliliği Olarak Okumak 963
Yaşar Şimşek

Türk Dili Tarihçiliği Bağlamında Julius Von Klaproth'un Uygurca ve Uygur Yazısı Üzerine Çalışmaları 983
Fikret Turan

Bilge Qağan "toq arquq sen" Diyerek Ne Kast Etmiş Olabilir? (Kül Tégin G 8 = Bilge Qağan K 6).....999
Erdem Uçar

***Gizem*'in Gizemi**.....1013
Mustafa Uğurlu

Koçkor II (Kök-Say II) Yazıtı: Eski Türklerde Kışlak.....1029
Nurdin Useev

Karakalpak Bilmecelerinde Mitolojik Unsurların İzleri.....1047
Ceyhun Vedat Uygur

Dil Bilgisinde Uzam.....1079
Kerime Üstünova

Čisön Tutung, An Old Uyghur Poet and Translator of The Mongol Time...1093
Abdurishid Yakup

Kutadgu Bilig'de Türkçe Bilinci.....1107
Ertuğrul Yaman

Dîvânu Lugâti't-Türk'te Okuma ve Anlamlandırma Problemleri Üzerine Notlar.....1123
Hüseyin Yıldız

Şeyyād Ḥamza'ya Atfedilen Aḥvāl-İ Ḳıyāmet'in Ses Bilgisi Özellikleri.....1135
Osman Yıldız

Türk Lehçelerindeki +sIrA- Yapım Eki.....1153
Zühal Yüksel

Türkçenin Köklerini Arayışta Başvurulan Dîvânu Lugâti't-Türk.....1179
Hamza Zülfikar

ALBÜM.....1187

Türk Dil Kurumu Yayınları

DOĞUMUNUN 80. YILINDA PROF. DR. AHMET BİCAN ERCİLASUN ARMAĞANI

Editörler
Leylâ KARAHAN
Hüseyin YILDIZ

Ankara, 2023

KARI ÇOR TİGİN YAZITI'NDA GEÇEN "BEZGEK" SÖZCÜĞÜ VE UYGURLARIN BOY DAMGASI ÜZERİNE

Cengiz Alyılmaz[*]

Bugün Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içinde kalan topraklar hem Çinliler hem de Türk boy ve toplulukları açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim bu topraklar tarihte Türklerle Çinlilerin zaman zaman çekişmelerine, mücadelelerine ve savaşlarına zaman zaman da dostluklarına, dayanışmalarına ve yardımlaşmalarına sahne olmuştur. Çin'deki birçok bölgede ve şehirde bu sosyal, kültürel, ticari, siyasi, askerî… ilişkilerin izlerini taşıyan birbirinden kıymetli eserlerle veya belgelerle karşılaşmak mümkündür.

Türklerle Çinliler arasındaki tarihî ilişkilere tanıklık eden söz konusu eserler arasında yazıtlar ve epigrafik belgeler ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Çin'de Türklerle ilgili epigrafik eserlerin büyük bir kısmının Çince; bir kısmının farklı dillerde (Soğdca, Tibetçe, Sanskritçe, Süryanice…); bir kısmının ise Türk alfabesiyle / (Kök)türk alfabesiyle veya Uygur alfabesiyle yazılmış Türkçe eserlerden oluştuğunu belirtmek gerekir.

Çin'deki Türk alfabesiyle yazılmış yazıtlar daha ziyade tarihî Türk topraklarında (Doğu Türkistan'da / bugün "Uygur Özerk Bölgesi" diye adlandırılan coğrafyada) bulunmaktadır.

Çin'de 2009-2017 yılları arasında Prof. Dr. Lou Xin ile birlikte başkanlığını yaptığımız iki ayrı proje kapsamında eski Türk kültür ve uygarlığına ait pek çok eser gün ışığına çıkartılmış; bunların büyük bölümü

[*] *Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa / Türkiye, calyilmaz@gmail.com*

makaleler, bildiriler ve kitaplar (başta *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri* adlı kitap olmak üzere) hâlinde ilgilileriyle paylaşılmıştı.

Çin'de gerçekleştirdiğimiz çalışmalarımız sırasında üzerinde çalıştığımız ve hakkında elde ettiğimiz bilgileri bilim dünyasıyla ve kamuoyuyla paylaştığımız en önemli eserlerden biri hiç kuşkusuz ki Xi'an Yazıtı / Karı Çor Tigin Yazıtı olmuştur.

Foto 1: Karı Çor Tigin Yazıtı'nın yazılı yüzeylerinin konumunu yansıtan bir görüntü (Epigrafik belgeleme: Cengiz ALYILMAZ; Çizim: Levent ALYAP; Alyılmaz 2015: 340*).*

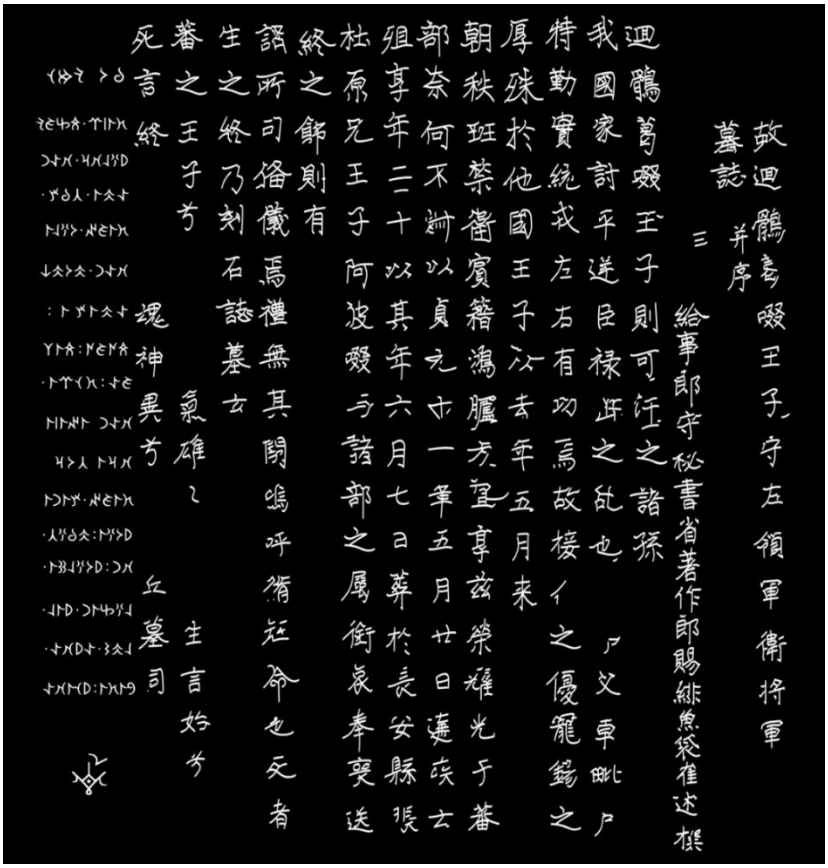

Karı Çor Tigin Yazıtı Hakkında Kısa Bilgi

Tang imparatoru tarafından kendisine anıt mezar yaptırılan Uygur prensinin yazıtın (Kök)türk harfli Türkçe bölümünde geçen [𐰀𐰇𐰋𐰃 𐰃𐰋𐰔 𐰋𐰃𐰀 / ḳ(a)ṛı çoṛ tig(i)n] ve Çince bölümde geçen (葛啜王子 / Ge Chuai) adı dikkate

alınarak yazıta tarafımızdan "***Karı Çor Tigin Yazıtı***" adı verilmiştir (Alyılmaz 2013; Alyılmaz 2015: 277).

Karı Çor Tigin Yazıtı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Shaanxi (陕西) Eyaleti'nin merkezi; Çin'in tarihî başkentlerinden Xi'an'ın (西安 / *Xī'ān* / Hsi-An, Chang'an) (34°16′N 108°54′E) Zhang Du Yuan (张杜原) Bölgesi'nde / Semti'nde (34°10'N 108°54'E) bulunmuştur. Yazıt, 2010 yılında Zhang Du Yuan'li bir köylü tarafından bulunduğu yerden alınarak Xi'an'da pazarda satılırken "Tang West Market Museum" görevlileri tarafından fark edilerek (satın) alınıp müze envanterine kaydedilmiştir. Esas itibarıyla 39x40 cm ölçülerinde granitten yapılmış kare biçimindeki bir taşın üzerine Türkçe (Türk alfabesiyle) ve Çince[1] olarak yazılmış olan yazıt, hâlen belirtilen müzede sergilenmektedir.

Yazıtın Yazılış Sebebi ve İçeriği Hakkında

Uygurların Yaglakar sülalesinden, Çabış Tigin'in oğlu, Kan Tutuk'un yeğeni Bögü Bilge Tengri Kan'ın küçük kardeşi Karı Çor Tigin, Tang İmparatoru Tai Tsung (Dai Zong / Dài Zōng / Daizong) zamanında (Zhen Yuan saltanat devresinin onuncu yılında yani 794 yılının beşinci ayında) Çin'de baş gösteren isyanları bastırmak amacıyla Chang'an'a gelip imparatorluk ordusuna "sol kuvvetler komutanı" olarak katılır.

Uygur Prensi Karı Çor Tigin, henüz 20 yaşında iken 20 Mayıs 795 tarihinde Xi'an'da hastalanıp ölür. Tang İmparatoru (tabgaç kan) Daizong onun adına bugün Xi'an'ın 10 km güneybatısında bulunan Zhang Du Yuan (张杜原) Bölgesi'nde bir anıt mezar yaptırır ve üzerine Çince ve Türkçe [(Kök)türk harfleriyle Uygurca] metinlerden oluşan bir yazıt koydurur.

Karı Çor Tigin Yazıtı'nın Türkçe bölümünün özgün metni, yorumlu yazı çevirimi ve Türkiye Türkçesine aktarımı şöyledir (Alyılmaz 2015: 291):

[1] Karı Çor Tigin Yazıtı'nın Çincesinin Türkçeye çevirisi hakkında bk. Lou Xin 2013: 62-68.

Yazıtın Orijinal Metni	Yazıtın Yorumlu Yazı Çevirimi	Yazıtın Türkiye Türkçesine Aktarımı
𐰚𐰺𐰢𐰃	bu k(i)m(i)ng	*"Bu (mezar) kimin(dir)? / Bu (mezarda yatan) kim(dir)?"*
𐰇𐰼𐰋𐰉·𐰾𐰃𐰠	tis(e)r ·b(e)zg(e)k	*dese(niz): (Bu mezar): Titretici / korkutucu / heybetli*
𐰉𐰇𐰠·𐰇𐰠𐰖𐰃𐰆	ẏaġl(a)ḳ(a)ŗ ·ḳaŋ	*Yaglakar Han (boyundan / sülalesinden birine aittir).*
𐰴𐰆𐰣 : 𐰇𐰓𐰇	aṭı : ç(a)ḅ(ı)ş	*(Onun) adı (ve şeceresi şöyledir): Çabış*
𐰇𐰖𐰃 : 𐰣𐰼𐰇𐰠	tig(i)n : oġlı	*Tigin'in oğlu;*
𐰓𐰃𐰉 : 𐰣𐰋𐰇𐰠	ḳaŋ ṭuṭuk·	*Han Tutuk(un)*
:𐰇𐰴𐰇𐰓𐰇	aṭışı:	*yeğeni;*
𐰉𐰇𐰋 : 𐰴𐰼𐰴	bögü : bil(-)	*Bögü Bil-*
·𐰇𐰢𐰉 : 𐰇𐰼	ge : t(e)ngri·	*-ge Tengri*
𐰇𐰇𐰣𐰇𐰓𐰠	ḳaŋ inisi	*Han(ın) küçük kardeşi;*
𐰃𐰇𐰣𐰇𐰠	ḳ(a)ŗı çoŗ	*Karı Çor*
𐰇𐰖𐰃𐰣𐰼𐰇	tig(i)n ṣını	*Tigin. (Karı Çor Tigin'in) mezarı*
·𐰴𐰖𐰆𐰓 : 𐰇𐰖𐰉	ẏoġı : ṭ(a)ḅġ(a)ç·	*(ve) yoğ / ölüm (tören)i Tabgaç / Çin*
·𐰇𐰚𐰴𐰖𐰉·𐰓𐰠	ḳ(a)ṇ·ẏoġl(a)ḍı·	*İmparatoru (tarafından) yapıldı*
·𐰴𐰇𐰉·𐰓𐰇𐰃𐰖𐰴	l̥(a)ġzın ·ẏıl·	*Domuz yılı(nın)*
·𐰇𐰠𐰉·𐰉𐰇𐰆	(a)l̥t(ı)nç· aẏḳa·	*altıncı ayının*
𐰇𐰠𐰇𐰉 : 𐰇𐰠𐰇𐰋	yiti : ẏangıḳa	*yedisinde.*

Bezgek Sözcüğü ve İfade Ettiği Anlam

Yazıtın II. satırında geçen ve üçüncü karakterinin sağ tarafı tahrip olan kavram işareti tarafımızdan metin tamiri yapılarak **ᛘᛈᛋᛟ** / **b(e)zg(e)k** şeklinde okunmuş; sözcüğe "*titretici / korkutucu / heybetli*" anlamları verilmiştir. **b(e)zg(e)k** kavram işareti **bez-** (titre-) fiili ile fiilden isim yapan **/-GAK/**[2] biçim biriminden oluşmaktadır.

Foto 2: "b(e)zg(e)k" sözcüğü ile ilgili metin tamirini yansıtan görüntü (Alyılmaz 2015: 303).



Tarafımızdan yapılan bu metin tamiri, sözcüğün yazı çevirimi ve Türkiye Türkçesine aktarımı konuyla ilgili bilim insanlarının büyük bölümü tarafından kabul görmüştür. Ancak yazıta kitaplarında ve makalelerinde yer verenlerin çok azı bu okuyuş ve anlamlandırmanın tarafımızdan yapıldığını belirtmişlerdir.

Bezgek sözcüğü ile ilgili olarak anlamlandırma yapılırken sözcüğün tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımlarının önemli rol oynadığını belirtmek isteriz. Yazıtı yayımladıktan sonra bezgek sözcüğünün (ve bu sözcükle ilgili bazı kavram işaretlerinin) başta Azerbaycan Türkçesi olmak üzere bazı Türk lehçelerinde bir kuş türünün adı olarak kullanıldığı tespit edildi. Türkiye Türkleri ile farklı Türk boy ve toplulukları tarafından "bezgek", "mezgeldek", "mezgerdek", "mezmeldek", "mezmerdek", "vezgeldek", "bezbeltek", "bezgeldek", "bezgaldak"… adları verilen ve kuş biliminde (ornitoloji) "tetrax tetrax" adıyla bilinen bu kuş türü toygiller ailesindendir.

---

[2] Eski Uygur Türkçesi Dönemi'ne ve sonrasına ait eserlerde **/-GAK/** biçim birimiyle yapılmış başka kavram işaretleri de bulunmaktadır: ar-**kag** (*mekik*), or-**gak** (*orak*), kız-**gak** (*hasis, kıskanç*), iç-**kek** (*şeytan*), yum-**gak** (*yumak*), ay-**gak** (*konuşkan, dedikoducu*)... (Eraslan 2013: 105; Güner 2013: 137; Alyılmaz 2015: 303).

Hasan Eren, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* dergisinin 1978-1979 yılına ait sayısında yayımladığı "Türk Dilinin Étymologique Sözlüğüne Katkılar" başlıklı makalesinde "mezgeldek" (bezgek) sözcüğünden de bahsederek bu kavram işaretinin Türk lehçe ve ağızlarında kullanımları hakkında şunları belirtir:

> Anadolu'nun birçok yerlerinde yaban ördeğine benzer bir kuşa *mezgeldek* adı verilir. Anadolu'da mezgeldek adı yanında *mezgerdek*, *mezmeldek*, *mezmerdek*, *vezgeldek* gibi birtakım yan biçimler de kullanılır. Eski Türkçe sözlüklerde de *mezgeldek* "yaban ördeğe benzer bir kuş" olarak geçer.
>
> Bu adın çağdaş Türk diyalektlerinde de yaygın olarak kullanıldığını görüyoruz: Türkmenler bu adı *bezbeltek* "küçük toy kuşu" olarak kullanırlar. Kırgızlar ise bu kuşa *bezbeldek* adını verirler. Buna karşılık Özbekler bu kuşu *bezgaldak* olarak anarlar. Kara Kalpaklar da *bezgeldek* adını kullanırlar. Kazaklar bu kuşa *bezgeldek* adını verirler. Türkî alanında da *bezgeldek* biçimi geçer. Yalnız bu biçimin "küçük bir su kuşu" anlamına geldiği anlaşılıyor. Son olarak bu adlara Nogayların kullandığı *bezgelek* biçimini de katalım. Ancak Nogayların bu adı "keklik" olarak kullandıklarını da saklamayalım.
>
> Bu verilere göre, Türkçe *mezgeldek* (> *mezgerdek*) biçiminin *bezgeldek*'ten geldiği anlaşılıyor. Anadolu ağızlarında kullanılan *mezgeldek* (> *mezgerdek*) biçiminin ise *bezmeldek*'ten geldiği açıktır (Eren 1981: 7-8; Eren 2020: 369).

Bezgek sözcüğü ile ilgili olarak Osman Yıldız da şunları kaydetmektedir:

> Bezgek: Bezbeltek; küçücük su kuşu.
>
> Aşırov, bu kuş adını "Bezgek (bezgeldek)" şeklinde vermiş ve "1. Bezbeltek. 2. Küçücük su kuşu" diye açıklamıştır (MD: 411). Ancak ulaşabildiğimiz Türkmen Türkçesi sözlüklerinde ne "bezgek" ne de "bezgeldek" kuş adına yer verilmektedir. Bu sözlüklerde geçen "bezbeltek" ise şöyle tanımlanmaktadır: "[bezveltek], *at, haýwanat d.* Toklutaýlar toparyna degişli arkasy garamtyl-goňur, garnynyň asty ak, ganaty goňras aw guşy. *Bezbeltegi dik duran ýerimden urşumy görüp: - Sen mergen bolupsuň! - diýdi* (N. Saryhanow). *Hemme ýerde diýen ýaly küle ganat bezbeltek toparlary uçup-gonýardy* (B. Gurbanow)." (TDS I: 129); "*a. zool.* küçük toy kuşu." (Tekin vd. 1995: 63) vb.

> "Bezgek" adı, Türkmencede kullanılan "*bezmiş, bıkmış*" anlamlarındaki "bezgek" sıfatı ile ilişkili olmalıdır. Buna göre, kelimenin "bez-" kökünden *{-GAK}* eylemden ad yapma ekiyle türetilmiş olduğu söylenebilir (Hanser 2003: 160) (Yıldız 2017: 2276).

Foto 3: Bezgek kuşunun görüntüsü
(Foto:https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/69/Tetrax_tetrax%2C_Castuera%2C_Estremadura%2C_Spain_1.jpg)

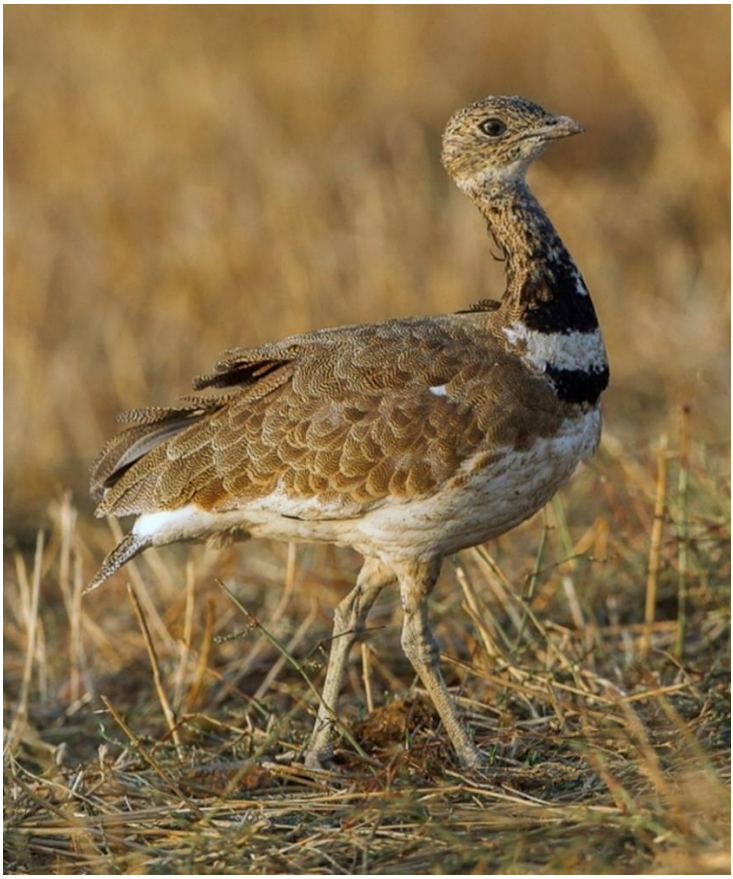

Karı Çor Tigin Yazıtı'ndaki Damga ve Uygurların Ana Boy Damgası

Karı Çor Tigin Yazıtı'nın Türk alfabesiyle yazılan bölümünün alt kısmında bir damga bulunmaktadır:

Foto 4: Karı Çor Tigin Yazıtı'ndaki damga ile ilgili bir tasarım
(Epigrafik belgeleme: Cengiz ALYILMAZ; Çizim: Levent ALYAP; Alyılmaz 2015: 338*).*



Konuyla ilgili olarak tarafımızdan yapılan yayınlarda (makale ve kitapta) bu damganın çizimine yer verilmiş; bazı eski Türk yazıtlarında ve bengü taşlarında da (dikili taşlarda ve kayalarda da) yer alan damganın Uygurların Yaglakar boyunun / sülalesinin ana damgalarından biri olduğu, stilize edilmiş "kartal" veya "umay kuşu" tasviri olabileceği belirtilmiştir.

Foto 5: Karı Çor Tigin Yazıtı'ndaki damganın eski Türk yazıtlarındaki ve bengü taşlarındaki damgalarla ilgisini yansıtan bir görüntü
(Epigrafik belgeleme: Cengiz ALYILMAZ; Çizim: Onur ER; Alyılmaz 2015: 338*).*



Ancak son yapmış olduğumuz araştırma ve incelemeler, söz konusu damganın "kartal" veya "umay kuşu" tasviri değil; "bezgek" kuşunun stilize

edilmiş tasviri olduğunu kanıtlar niteliktedir. "**Bezgek Tamga**" / "**Bezgek Damga**" olarak adlandırmayı uygun bulduğumuz bu damganın hem Karı Çor Tigin Yazıtı'nda hem Uygur Dönemi bengü taşlarında hem de Uygur Kağanlığı'yla ilgili diğer eserlerde yer almış olması damganın Uygur Kağanlığı'nın ana damgası olduğunu da kanıtlamaktadır. Nitekim Karı Çor Tigin Yazıtı'nda Uygurların Kağanlık boyunun asıl temsilcisi olan Yaglakar Kan'ın sıfatının "**Bezgek**" (**Bezgek Yaglakar Kan**) olarak geçmesi de bu görüşümüzü desteklemektedir.

Ekleme: Karı Çor Tigin Yazıtı çift dilli (Çince ve Türkçe) bir yazıt olduğu için Türkiye'de Yabancılara Türkçe Öğretimi alanında yayımlanan (http://bezgekdergisi.com/) ve editörlüğünü Faruk POLATCAN'ın yaptığı dergiye "**Bezgek**" adı verilmiş; logo olarak da esas itibarıyla "**Bezgek Tamga**" / "**Bezgek Damga**" kullanılmıştır.

Foto 6: Bezgek dergisinin logosunun görüntüsü



Sonuç ve Öneriler

Grafiksel dil ögeleri arasında yer alan damgalar ait oldukları ailelerin, boyların, toplumların, milletlerin yaşayışları, inanışları, sosyal ve kültürel değerleri hakkında önemli bilgileri bünyelerinde barındırırlar. Uygur Kağanlığı yazıtlarında, anıtlarında, süs ve kullanım eşyalarında kullanılan pek çok damga da bu bakımdan yazıt bilimi (epigrafi), Türk dili, Türk tarihi, Türk kültürü ve Türk sanatı açısından büyük önem taşır.

Uygur Kağanlığı yazıtlarında ve diğer bengü taşlarda karşılaşılan damgalardan biri de adını "Bezgek Tamga" / "Bezgek Damga" olarak

adlandırmayı uygun gördüğümüz damgadır. Bu damga adını esas itibarıyla "bezgek kuşu"ndan ve Uygurların kağanlık sülalesinin öncüsü Yaglakar'ın *titreten, titretici; bezdiren, bezdirici; korkutan, korkutucu; ürkütücü; görkemli, heybetli* anlamlarına gelen "bezgek" sıfatından (Bezgek Yaglakar Kan); şeklini ise "bezgek kuşu"nun stilize edilmiş betimlemesinden almaktadır.

Kuşlar eski Türk boylarının ve topluklarının yaşayış ve inanış sistemleri içinde ayrı bir yere ve öneme sahiptirler. Karı Çor Tigin Yazıtı başta olmak üzere birçok anıtın ve yazıtın üzerinde bulunan "Bezgek Damga"nın Uygurların ana damgası olduğunu; Uygur birliğine mensup diğer Türk boy ve topluluklarının bu damgayla birlikte kendi içlerinde farklı damgaları da kullandıklarını belirtmek yerinde olacaktır.

Kaynakça

ALYILMAZ, Cengiz (2000). "Özbekistan Cumhuriyeti'nin Devlet Armasındaki Hüma Kuşu Tasviri". *Orkun Dergisi*, 23: 12-15.

ALYILMAZ, Cengiz (2010). "Türk Kültürünün Oluşumunda Damgaların Rolü". *Türk Dünyası Mimarlık ve Şehircilik Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Türk Dünyası Mühendisler ve Mimarlar Birliği, *3, 81-87.*

ALYILMAZ, Cengiz (2013). "Karı Çor Tigin Yazıtı". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2/2: 1-61.

ALYILMAZ, Cengiz (2015). *İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

AŞIROV, Annagurban (2014). *Mahtumkulu Fıraki*. (Edt. Berdi Sarıyev). Ankara-Aşkabat: TÜRKSOY.

ERCİLASUN, A. Bican (2021). "Bayan Çor Bitiglerine Göre Uygurların Erken Tarihi". *Hamza Zülfikar Armağanı* (Edt. Hatice Yazıcı Malkoç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EREN, Hasan (1981). "Türk Dilinin Étymologique Sözlüğüne Katkılar". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1978-1979*, 1-15.

EREN, Hasan (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. (Edt. Şükrü Halûk Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜNER, Galip (2013). *Kıpçak Türkçesi Grameri.* İstanbul: Kesit.

MERT, Osman (2009). *Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes Tariat Şineus.* Ankara: Atatürk Üniversitesi.

XIN, Lou (2013). "Karı Çor Yazıtının Çincesi ve Karı Çor Tigin'in Şeceresi". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2/2: 62-78.

YILDIZ, Osman (2017). "Mahtumkulu'nun Dilinde Kuş Adları". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6/4: 2272-2290.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/69/Tetrax_tetrax%2C_Castuera%2C_Estremadura%2C_Spain_1.jpg.

https://www.wikiwand.com/az/B%C9%99zg%C9%99k.